

CARLES SALVADOR

EL
LLIBRE DE RÚBRIQUES
DE
BENASSAL

lorC/08

VALÈNCIA
EDITORIAL F. DOMÈNECH, S. A.

1 9 4 9

CARLES SALVADOR

EL
LLIBRE DE RÚBRIQUES
DE
BENASSAL

VALÈNCIA
EDITORIAL F. DOMÈNECH, S. A.

1 9 4 9

El Llibre de Rúbriques de Benassal

L'actual vila de Benassal, abans d'ésser conquistada per les tropes del Rei En Jaume I, era una masia àrab —el topònim “Benassal” sembla que vol dir “el fill del meler”— la població de la qual passà a domini cristià el dia primer de l'any 1232. La Carta Pobla —el pergamí amb el segell autèntic es conserva amb tot l'orgull que es mereix el document— fon donada per don Blasco d'Alagon, a 3 de gener de 1239, a Berenguer de Calatarra i trenta pobladors més, els quals s'hi establiren: el de Calatarra, al castell de la Mola i la resta, a la mateixa vila els uns i pel terme, els altres. Fins que Benassal tingué límits propis pertanyé a la jurisdicció de Culla, l'antic castell romà Cullar sobre població ibèrica. Ara, en 1232, començava Benassal a tindre vida ciutadana separada de tota altra administració i per tant calia que el Justícia i els Consellers anaren organitzant les pròpies relacions.

El document més antic que conserva Benassal referent a aquestes relacions administratives és de capital importància per a l'estudi de la història local i es pot consultar en la Casa de la Vila. Ens referim al “Llibre de Rúbriques” o d'ordinacions, manuscrit encara inèdit tot ell del qual anem a donar notícia als erudits per si els agana estudiar-lo sota algun dels seus diversos aspectes, un dels quals, el lingüístic ens ha pres naturalment, més d'una vegada, la curiositat i l'interés.

És un llibre relligat amb cobertes de pergamí que poden ésser ajustades per un passador de fusta en forma de gambal que creua un trau o ullal fet de corretja torçada. Abans de la primera pàgina numerada amb el guarisme I falten dos fulls que han estat separats segurament amb tissora i que és possible contenien indicació de població, data d'apertura i alguna altra notícia aclaridora i sempre interessant.

La numeració manuscrita és de CXX folis; però encara en té d'altres, més avant, tots ells en blanc.

Hi conté més d'un centenar d'ordinacions o rúbriques sobre vinyes, blats, llenya, forns, erms, herbes, porcs, colomers, bestiar de tota mena... N'hi ha de tan curioses com les que tracten sobre

els salaris dels corredors, sobre les fires o barates, sobre els sagristans, sobre les coses dubtoses. I és ben notable la “Rúbrica sobre Jocs i Jugadors” en la que sobrepassant els interessos materials i concrets hom explica teories morals i acomoda, dins d'un relativisme de llibertat i de mesura, aqueixes mateixes teories a una tolerància d'activitats poc recomanables en tots temps però que en ésser reprimides excessivament produïxen uns mals pitjors que els mals que hom tracta d'evitar. No hem d'oblidar que si les autoritats benassalenques medievals ordenen la tolerància de certs jocs prohibits a certs jugadors en determinats llocs, dies i circumstàncies, alguna cosa coneixem ara i ha estat coneguda sempre amb referència a la prostitució pública, veritable calamitat social, reglamentada més o menys, segons les èpoques, per tal de reprimir-la.

El “Llibre de Rúbriques” comença amb l'anagrama JHS i segueix amb la “Rúbrica de la Cort i dels Juins”, anotant que primerament establien i ordenaven “els honorables oficials i consellers que el Justícia de Benassal...”

En quin any comença la redacció d'aquest manuscrit? És aquest el primer i el darrer llibre sobre el que hom escriví les Rúbriques o bé n'hi havia un altre, anterior al present? No som qui per a aventurar teories, ni dates; però un acurat estudi paleogràfic podria respondre alguna de les nostres preguntes, si bé no a totes, és clar. I un escorcoll a fons en l'Arxiu Municipal podria donar abundoses clarícies.

En els nostres esplais com a gustadors de troballes lingüístiques hem anotat quasi bé al marge de l'interés general que té el manuscrit per a l'investigador, que la “Rúbrica de trossejades” fon afegida en 1457. La “Rúbrica de les eres”, en 1473. La “Rúbrica de porcs qui seran trobats sens guarda”, en 1490. “A 10 de febrer de l'any mil cinc-cents i de set” fon afegida la “Rúbrica de tales com poden ésser trobades e deuen ésser pagades”.

L'any 1482 es millora la “Rúbrica de Jocs e Jugadors” al foli LXXVIII que ocupa aquest i tres folis més. Té la particularitat de portar, abans de començar l'ordinació, dibuixades, les sis cares d'un dau, segurament perquè és un dels jocs que fa més estralls en la localitat.

Aquesta Rúbrica, interessant per més d'un aspecte com hem anotat ja, la transcrivim íntegra; però puntuant-la i ortografiant-la segons la puntuació i ortografia modernes, única manera que tot document antic que es dóna a llegir al gros públic —i no sols a uns lectors especialistes en lingüística medieval— siga intel·ligible sense que perda el regust propi de la morfologia de la llengua escrita els passats segles.

RUBRICA DE JOCS E JUGADORS

Nenguna persona no gos jugar dins lo lloc o terme de Benassal a joc de daus, ne de naips, en nenguna manera, ne a diners, ne a vi, ne a fruita, ne a nengun temps de l'any e açò sots pena de cinc sous de dia e de nit, deu sous; e semblant pena pac aquell que consentirà que juguen en sa casa a nengun dels dits jocs; de les quals penes sie lo terç de la Senyoria; lo terç, del Consell; lo terç, de l'acusador; e que lo Justicia en vigor de son sagrament que a fet sie tengut executar la dita pena; e si no hu farà que hu pac de ço del seu propi, et que nengú si no ell no hi puixe enantar (1) ne puixe acusar si no ell; en tal cars hage lo terç de la dita pena; et que quan la dita pena o penes pagar no porà, estiga per quiscun sou un dia e una nit en la cadena, exceptat qui a festes de Nadal puixen jugar a naips e canyetes (2) del dia de sent Tomàs fins Aparici (3) inclusive.

Establiren encara, que negú no gos jugar a joc de creveta o faldeta, ne a canyetes, si no a vi e a fruita e no a diners, sots pena de deu sous de dia e de nit doble pena, partits ut supra; a joc de dard e al fardo e tella (4) puixe quiscú jugar com se vulle; emperò quan hi jugaran a diners no hi puixen jugar sino un diner de joc e altre d'entrevit (5) a cascú llaç, sots la dita pena, ni los miradors puixen travessar sino un diner cascun a quiscun llaç, sots la dita pena, partida ut supra.

Enadiren (6) en lo dessús dit establiment que qualsevol persona puxe jugar en lo carrer coser (7) de Benassal e raval e no altre lloc e açò tots los diumenges e festes colents (8) e no los altres dies e si hu faran lo Justicia ho hage a fer segons lo Capítol del joc; e tot lo que allà reste en sa força e valor; així emperò entés que puguen jugar a jocs de taules (9) i naips e rifar; emperò abans de missa no puguen jugar a nenguna manera de joc.

En l'any MCCCCLXXXII conegueren e milloraren los honorables Justicia, Jurats e Prohòmens a l'establiment del joc demunt contengut, que allà on diu que el Justicia en virtud de son sagrament hage a executar; la present en què lo Justicia no sia tengut si no fer escriure les penes tantum; mas executar que negú no gos jugar a nengun joc de daus ni de naips, tot lo restant en sa forma e valor.

Encara los dits honorables Justicia, Jurats e Prohòmens del dit lloc havent mirat e reconegut los establiments parlants del joc en lo qual són estats fets diversos enadiments de millorants; et signànter un enadiment fet en lo any MCCCCLXXX ab lo qual és prohibit e vedat que negú no gos jugar a negun joc així dies

de festes solemnes com en dies fainers; atenyent e considerant que lo dit establiment és estret e molt limitat en destrényer (10) la misèria humana, la qual naturalment és inclinada a coses temporals com són jocs e altres misèries les quals los hòmens deuen exercir; e no es recorden de les penes que cometen si no posant lo primer moviment davant la raó que deu senyorejar lo apetit, no s'estan de jugar, jatsia (11) fos prohibit però anant per barrancs e ferraginals (12) e corrals amagadament per temor e re- cel del Justícia; metent-se en molts perillosos que venint en aque- lla espècie de supèrbia e malenconia, la qual lo joc acostuma de portar de paraules e altercacions vanes estaven o podien estar en punt d'apunyalar-se o matar-se ans que altres persones ne oficial n'haguessen sentiment per estar així amagats e apartats de la Vila; e considerant que jatsia lo joc sia acte viciós e d'art diabo- lical, e porte en si espècies de malenconia; però aquells que el segueixen no són tan aparellats als perills que d'aquell segueixen si estan en joc públic, on los oficials e gents, com no sen (13) com estar així amagats per racons; e per ço encara que sia acte de vici però per evitar n'hi haja escàndol o perill se deu donar en alguna manera e ab alguna modificació a la humana misèria la qual és comuna a tots en diversitat d'actes penals; considerades les dites coses los dits honorables Justícia, Jurats e Prohòmens per evitar los dits perills a danys e per major bé ena- diren e milloraren el dit establiment del joc e volguerem e millo- raren que en lo diumenge e festa colent e altra festa; tenint-se en lo dit lloc en lo carrer major coser d'aquell, que qualsevol persona així extranya com privada de qualsevol condició puxa jugar a tot e qualsevol manera de joc, exceptat joc de gresca (14) sino que no val passadeu, ni rifa envidada e altre qualsevol joc de daus corredissos; e que los que jugaran al dit joc, fora del que és exceptat, no cometen pena alguna; però entre setmana e lo dia faener que negú no gos jugar e nenguna manera sots la pena en lo establiment contenguda; però si era demanada llicència a l'honorable Justícia per algun foraster a alguna persona que lo dit Justícia la hi puxa donar a sa bona coneguda e consciència, si ell coneixerà que la deu donar per alguna causa fer ho volia.

* * *

No volíem fer cap comentari al contingut d'aquesta Rúbrica moralitzadora després del que hem dit més amunt; però l'afegi- dura podria semblar producte d'una relaxació dels costums benas- salencs. No ho creiem pas. Ens sembla més que el Justícia, el Jurat i els honorables Prohòms trobarien minvada en aquell temps l'assistència de forasters al mercat setmanal que s'hi feia cada diumenge i procurarien que no perdera importància per la prohibició del joc.

GLOSSARI

- (1) *Enantar*: Procedir, processar.
- (2) *Canyetes*: Canonet o canut?
- (3) *Aparici*: Dia de l'Aparició del Senyor als Apòstols després de la Resurrecció.
- (4) *Tella*: Joc que juguen els xics amb una pedra rodona i plana o amb un tros de rajola. A Benassal aquest joc avui s'anomena *tello* i a Lleida, *telló*.
- (5) *Entrevit*: Envit?
- (6) *Enadiren*: Afegiren, d'afegir.
- (7) *Carrer coser*: Carrer major o el carrer o caminal on es feien les corregudes per la joia, que devegades estava fora de la murada.
- (8) *Festes colents*: Festes de precepte o de guardar.
- (9) *Jocs de taules*: Jocs en els que s'usaven unes taulettes de fusta.
- (10) *Destrényer*: Acorralar, forçar, oprimir, estretir.
- (11) *Jatsia*: Encara que.
- (12) *Ferreginals*: Camp, en general, o bé camp destinat a farratges; (castellà, *forraje*).
- (13) *Com no sen*: Com no saben.
- (14) *Joc de gresca*: Cert joc de daus: "e ell respós que ell era lladre per tal que pogués jugar a la gresca ab los daus", Lluïll, BLANQUERNA.

Benassal, estiu del 1948.

1 Salvac